

MƏHKƏMƏ AKTLARININ İCRA EDİLMƏMƏSİ CİNAYƏTİNİN OBYEKTİV CƏHƏTİ

Ülvi Əsədullayev*

Xülasə

Cinayətin obyektiv cəhəti müəyyən zamanda və məkanda, müəyyən şəraitdə baş verən, mövcud ictimai münasibətlərə ziyan vuran ictimai-təhlükəli qəsdin zahiri cəhətidir. Cinayətin obyektiv cəhəti cinayəti konkretləşdirən əlamətlərdən biridir. Obyektiv cəhət subyektin ictimai-təhlükəli əməlini, yetirdiyi zərəri xarakterizə edir. Cinayətin obyektiv cəhətinin daha qabarıq nəzərə çarpan xarici əlamətlərindən qanuna bütün hallarda ancaq “hərəkət” və “hərəkətsizlik” məfhumları daxil edilmişdir. Hərəkət insan davranışının fəal, hərəkətsizlik isə passiv formasıdır. Cinayətin obyektiv cəhətini həm də ictimai təhlükəli nəticə, əməllə nəticə arasında səbəbli əlaqə, zaman, məkan, cinayətin edilmə üsulları, baş verdiyi şərait və əməlin törədilməsində istifadə edilən alət və vasitələr əhatə edir.

Məqalədə məhkəmə hökmünün, qərarının, əmrinin və digər əməlin icra edilməməsi cinayətinin obyektiv əlamətləri sadalanmış, obyektiv cəhətin bütün elementlərinin anlayışı və növləri qeyd edilmişdir. Obyektiv cəhət dedikdə, subyektin qarşıya qoyduğu məqsədə çatmaq üçün müəyyən hərəkətlərin xarici əlamətdə baş verən hadisələrin və təzahürlərin gedişinə fəal şəkildə müdaxilə etməklə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Hərəkət və hərəkətsizlik bütün cinayətlərdə olduğu üçün cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin zəruri əlaməti hesab olunur. Cinayətin törədildiyi üsul, vaxt, yer, cinayətin nəticələri, cinayət nəticəsində dəymiş zərər, vurulmuş zərərlə cinayət əməli arasındakı səbəbli əlaqə isə bütün cinayətlərdə olmadığından onlar obyektiv cəhətin fakultativ əlamətləri hesab olunurlar. Qeyd edilən bu əlamətlər məhkəmə hökmünün, qərarının, əmrinin və digər əməlin icra edilməməsi cinayətinin açılmasına və cinayətkarların cəzalandırılmasına kömək edir.

Açar sözlər: *məhkəmə hökmü, məhkəmə qərarı, qərardad, məhkəmə əmri, cəza, cinayət tərkibi.*

Obyektiv cəhəti təhlil etməyə başlayaraq qeyd edirik ki, obyektiv cəhət cinayət tərkibinin və cinayət məsuliyyətinin bütün strukturunun bir növ “özəyi” hesab edilən cinayət tərkibinin elementidir. Bu, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin xüsusi hissəsinin maddələrinin dispozisiyalarında cinayətin obyektiv tərəfini xarakterizə edən əlamətlərin konstruktiv elementlərinin olması zəruridir.

Tədqiq edilən cinayət tərkibinin obyektiv cəhətini təhlil etməzdən qabaq cinayətin obyektiv cəhətinin, onun tərkib ünsürlərinə nəzər salmaq.

Obyektiv cəhətlə bağlı həm yerli, həm də xarici müəlliflərin müxtəlif fikirləri mövcuddur. F.Səməndərova görə cinayətin obyektiv cəhəti müəyyən zamanda və məkanda, müəyyən şəraitdə baş verən, mövcud ictimai münasibətlərə ziyan vuran ictimai təhlükəli qəsdin zahiri cəhətidir.

Cinayətin obyektiv cəhəti cinayəti konkretləşdirən əlamətlərdən biridir. Obyektiv cəhət subyektin ictimai təhlükəli əməlini, yetirdiyi zərəri xarakterizə edir.

Buna baxmayaraq, insan davranışının zahiri cəhəti onun daxili mahiyyətilə, əməlin edilməsində şəxsin keçirdiyi psixi proseslərlə sıx əlaqədardır. Anlaqlı olan

* doktorant, Bakı Dövlət Universiteti

şəxsin davranışı psixi-fiziki vəhdətdən ibarətdir. Cinayət hüququnda kriminal davranış onun mahiyyətindən, daxili tərəfindən şərti olaraq təcrid edilir. Bu ona görə edilir ki, insanın ictimai təhlükəli davranışının zahiri cəhətinin ünsürlərinin hərtərəfli öyrənilməsi mümkün olsun.

İctimai təhlükəli davranışı ifadə etmək üçün müxtəlif ünsürlərin yığımindan ibarət olan «əməl» anlayışından istifadə edilir. Azərbaycan Respublikası CM-in 14-cü maddəsində cinayətin anlayışında bu məfhumdan istifadə edilmişdir. [11, s.149]

İ.Ağayev qeyd edir ki, ümumiyyətlə, cinayətkar fəaliyyətin obyektiv cəhəti dedikdə, subyektin öz məqsədlərinə nail olmaq üçün düşündüyü planın, xarici aləmdə baş verən hadisələrin və təzahürlərin gedişinə fəal müdaxilə etmək yolu ilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Yaxud əksinə, hüquqi cəhətdən hərəkət etməyə borclu olduğu halda belə, müdaxilədən imtina etməsi başa düşülür. Cinayətkar fəaliyyətin obyektiv cəhəti bu fəaliyyətin nəticələrini, eləcə də bu nəticələr arasındakı səbəbli əlaqəni də özündə ehtiva edir. Beləliklə, cinayətin obyektiv cəhəti, cinayət tərkibinin müəyyən bir şəraitdə, məkanda, müəyyən zamanda baş verən və cinayət qanunu ilə qorunan obyektə (sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlərə) zərər vuran, konkret ictimai təhlükəli əməlin zahiri təzahürünü səciyyələndirən elementidir. [6, s.81]

Cinayətin obyektiv cəhətinin məzmunu cinayət qanununun dispozisiyasında təsvir edilir. Buna görə də ayrı-ayrı cinayətlər qanunda daha çox obyektiv cəhətlərinə görə fərqləndirilir. Cinayətin obyektiv cəhəti cinayətin aşağıdakı xüsusiyyətlərini müəyyən edir:

- cinayətin vurduğu zərərin xarakterini, yəni törədilmiş əməlin ictimai təhlükəliliyinin nədə ifadə olunduğunu;
- qəsdin hansı əməllə törədildiyini;
- cinayət əməlinin hansı nəticələrə gətirib çıxardığını;
- əməllə yaranmış nəticə (nəticələr) arasındakı əlaqənin səciyyəsinə;
- cinayətin törədildiyi və zərərin vurulduğu hallarıq necə olduğunu (şərait, məkan, zaman, cinayətin edil, mə üsulu, cinayət törətmənin alət və vasitələri və s.

F.Səməndərov qeyd edir ki, cinayətin obyektiv cəhətini həm də İctimai təhlükəli nəticə, əmələ nəticə arasında səbəbli əlaqə, zaman, məkan, cinayətin baş verdiyi şərait, habelə cinayətin edilmə üsulunu əhatə edir.

Sadalanın ünsürlər həyatda baş verən hər bir cinayətin obyektiv cəhəti ilə üzvü surətdə bağlıdır. İnsanın hər bir əməli kimi, onun təhlükəli əməli də müəyyən zaman və məkan daxilində baş verir, əməl müəyyən üsulla törədilir, mövcud ictimai münasibətlərə ziyan yetirir (nəticə).

Yuxarıda cinayətin obyektiv cəhətinin sadalanın ünsürləri həyatda növündən və xarakterindən asılı olmayaraq baş verən hər bir cinayətin varlığını təşkil edir. Lakin cinayət sayılan əməllərə görə qanunda formulə edilən cinayət tərkiblərinə cinayətin obyektiv cəhətinə aid olan ünsürlər (elementlər) müxtəlif həddə «yığımla» daxil edilir. Cinayətin obyektiv cəhətinin bir qisim ünsürləri cinayət qanunu ilə formulə edilən bütün tərkiblərə daxil edilir. Belə ünsürlərə ictimai təhlükəli «hərəkət» və ya «hərəkətsizlik» daxildir.

İctimai təhlükəli «hərəkət» və ya «hərəkətsizlik» cinayət qanununda nəzərdə tutulan bütün tərkiblərə daxil edildiyindən, belə əlamətlər cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin zəruri əlamətləri sayılır. Cinayətin obyektiv cəhətinin digər üsürləri bütün cinayət tərkiblərinə deyil, ayrı-ayrı tərkiblərə daxil edildiyindən onlar cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin fakültativ əlamətləri hesab edilir.

F.Səməndərov cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin əlamətlərini yekunlaşdıraraq ona belə bir tərif verir. O qeyd edir ki, cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinə ictimai-təhlükəli əməli, onun nəticəsini, İctimai təhlükəli əməllə nəticə arasındakı səbəbli əlaqəni, habelə zamanı, məkanı və cinayətin edilmə üsulunu, cinayətin törədildiyi şəraiti xarakterizə edən əlamətlər daxil olur. [11, s.151-153]

S.Babayeva F.Səməndərovun mövqeyini davam etdirərək qeyd edir ki, cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti - cinayətin gözlə görünən tərəfi, zahiri cəhətini səciyyələndirən əlamətlərin məcmusudur. [4, s.111]

Cinayətin obyektiv cəhətinin ümumi anlayışını müəyyən etdikdən sonra onun tərkibini əmələ gətirən əlamətlərin təhlili üzərində daha ətraflı dayanmaq lazımdır. Cinayətin obyektiv cəhətinin anlayışı ilə bağlı məsələnin həlli onun əlamətlərinin aydınlaşdırılmasını tələb edir, çünki cinayət tərkibinin bu elementinin ümumi anlayışı cinayətlərin bütün əlamətlərinin mahiyyətini tam şəkildə əhatə edə bilməz. Qeyd etmək lazımdır ki, istənilən bir anlayışın tərifinin verilməsi həmin anlayışı tam şəkildə səciyyələndirən əlamətlərin aydınlaşdırılması yolu ilə həyata keçirilməlidir.

İ.Ağayev qeyd edir ki, cinayətin obyektiv cəhəti müəyyən zaman və məkanda baş verən prosesdir. Onun üçün hadisələrin və təzahürlərin ictimai təhlükəli əməl ilə başlanan və ictimai təhlükəli nəticənin yaranması ilə başa çatan ardıcıl inkişafı səciyyəvidir. Hər hansı bir cinayətin obyektiv xüsusiyyətləri zahirən cəmiyyət üçün təhlükəli olan və ya sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlərə zərər vuran və ya zərər vura biləcək əməlin törədilməsində təzahür edir. Cinayətin belə obyektiv xüsusiyyətləri bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlı olur. Onlar konkret cinayət tərkiblərinin qurulması zamanı təsbitini tapır. Buna görə də hər hansı bir cinayətin obyektiv cəhəti spesifik əlamətlərlə səciyyələnir.

Qarşılıqlı surətdə bir-biri ilə bağlı olan komponentlərin məcmusu kimi, cinayətin obyektiv cəhətinin əlamətləri sistem əmələ gətirir. Bu sistem çərçivəsində də onlar Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin normalının dis-pozisiyalarında rastlaşma tezliyinə görə iki qrupa bölünürlər. Bu əlamətlər qrupundan biri dəyişməzdir və zəruri şəkildə hər bir cinayət tərkibinə xas olur, yəni bu əlamətlər olmadan cinayət tərkibi mümkün deyildir. Obyektiv cəhəti səciyyələndirən digər əlamətlər qrupu, əksinə, fakültativ xarakter daşıyır. Yəni bu qrupdan olan əlamətlər konkret cinayətlərin tərkibində ola da, olmaya da bilər.

İ.Ağayev qeyd edir ki, hüquq ədəbiyyatında cinayətin obyektiv cəhətinin zəruri və fakültativ əlamətlərinin sayı ilə bağlı məsələ bu günə qədər müzakirə obyektinə olmaqda davam edir. Lakin bu müzakirə və diskussiyaların gedişində cinayət tərkibinə yanaşma səviyyəsi haqqında məsələ aydın şəkildə qoyulmur. Nəticədə müəlliflər müxtəlif fikirlər irəli sürürlər. Belə ki, bəzi müəlliflər ictimai

təhlükəli əməli (hərəkəti və ya hərəkətsizliyi), ictimai təhlükəli nəticələri, əməl və nəticə arasındakı səbəbli əlaqəni, cinayətin edilmə üsulunu, cinayət törətmənin alət və vasitələrini, cinayətin törədildiyi məkanı, zamanı, şəraiti cinayətin obyektiv cəhətinin əlamətləri sayaraq, yalnız ictimai təhlükəli əməli zəruri əlamət kimi qəbul edirlər. Obyektiv cəhətin bütün qalan əlamətlərini isə fakültativ əlamət hesab edirlər. [6, s.86]

Obyektiv cəhətin zəruri elementlərinə nəzər salaq:

Əməl dedikdə, cinayət hüququnda insan davranışının xarici aləmdə təqsirli, ictimai təhlükəli, sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlərə zərər vuran fəal və ya passiv fəaliyyətinin təzahürü başa düşülür. İctimai təhlükəli əməl, cinayətin obyektiv cəhətinin zəruri əlaməti və ən çox əhəmiyyət kəsb edən tərkib hissəsidir. O, cinayət tərkibinin bu elementinin bütün digər əlamətlərini özündə birləşdirir. Əməlin məzmunu cinayətin əlamətlərini əks etdirən cinayət-hüquqi xarakterli xassələrin məlum məcmusu ilə müəyyənləşdirilir. İnsanın davranışı cinayətkar davranış qismində təzahür etmək üçün bir sıra cinayət-hüquqi xassələrə malik olmalıdır. Yalnız cinayəti ictimai təhlükəli, hüquqazidd, şüurlu olması və iradiliyi ilə səciyyələndirən obyektiv cəhətin əlamətlərinə malik olan əməl cinayət-hüquqi əhəmiyyət kəsb edir.

İctimai təhlükəli əməlin iki müxtəlif forması vardır: ictimai təhlükəli hərəkət və ictimai təhlükəli hərəkətsizlik.

Birinci halda, söhbət insan davranışının fəal formasından gedir, ikinci halda isə müəyyən şəraitdə hərəkət etməyə borclu olan şəxsin passiv davranışı nəzərdə tutulur.

Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin çoxu hərəkətlə törədilə bilər. Hərəkət insanın qadir olduğu istənilən bədən hərəkətləri ilə, o cümlədən də fiziki əzələ qüvvəsindən, jestlərdən, şifahi və ya yazılı nitqdən istifadə etməklə başqa insanlara və ətraf mühitin digər əşyalarına təsir kimi təzahür edən bədən hərəkətləri ilə ifadə oluna bilər.

Hərəkətsizlik ictimai təhlükəli əməlin ikinci növüdür, özünün sosial və hüquqi xassələrinə görə hərəkətsizlik hərəkətlə eynidir. O da hərəkət kimi xarici aləmə obyektiv təsir göstərərək, bu aləmdə dəyişikliklər törədə bilər. Hərəkətdən fərqli olaraq, hərəkətsizlik şəxsin konkret şəraitdə müəyyən əsaslara görə etməli olduğu və edə biləcəyi hərəkətləri etməməkdən ibarət olan passiv davranışdır.

İstənilən ictimai təhlükəli əməl qanunla qorunan maraqlara real zərər vurur. Belə zərərin vurulması ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi deməkdir. İctimai təhlükəli nəticələr ən müxtəlif sosial əhəmiyyətli dəyər, maraq və sərvətlərə aid ola bilər. İctimai təhlükəli əməllər bəzi hallarda şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarına, onun toxu-nulmazlığına, digər hallarda isə mülkiyyətə zərər vurur, ictimai asayışı və təhlükəsizliyi pozur. Məsələn, şəxsiyyət əleyhinə törədilmiş konkret cinayətlər nəticəsində insan ölür, onun sağlamlığına zərər vurula, şəxsi həyatının sirrləri açıla, onun işgüzar nüfuzuna, namusuna və şəxsi ləyaqətinə xələl gələ bilər. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər isə əmlak zərəri vura bilər. İqtisadi

fəaliyyət sahəsindəki cinayətlər təsərrüfat fəaliyyətinin subyektlərinə və ya dövlətə zərər vura bilər.

F.Səməndərov qeyd edir ki, cinayət hüququ fəlsəfədə işlənmiş səbəbli əlaqə anlayışından istifadə edir. Cinayətin obyektiv cəhətinin zəruri əlaməti kimi səbəbli əlaqə subyektin ictimai təhlükəli əməli ilə baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələr arasındakı elə bir əlaqədir ki, bu əlaqədə əməl göstərilən nəticədən əvvəl gəlir, nəticənin baş verməsinin zəruri şərti kimi çıxış edir, onun yaranmasına real zəmin hazırlayır və müəyyən edir.

Əməllə onun nəticələri arasında səbəbli əlaqə olmalıdır. Bunu İ.Ağayevin mövqeyi ilə izah etsək, tam şəkildə izah edilmiş hesab edilə bilər. O, qeyd edirdi ki, səbəbli əlaqə obyektiv xarakter daşıyır və bizim şüurumuzdan, istəyimizdən asılı olmayaraq mövcuddur. İnsan şüuru səbəbiyyət yaratmır, lakin idrak vasitəsi ilə onu adekvat şəkildə əks etdirə bilər. İctimai təhlükəli nəticənin yaranmasının səbəbi və şərti kimi yalnız cinayətin subyektinin əməli çıxış edir. Əməl və nəticə arasında müəyyən bir ardıcılıq olmalıdır: zamana görə əməl yaranmış nəticələrdən qabaq gəlməlidir. [6, s.90]

Fakültativ əlamətlərin hüquqi əhəmiyyəti isə başqadır. Həmin əlamətlər ona görə fakültativ əlamət adlanır ki, qanun onları konkret cinayətin üzvi surətdə xas olan əlamətlərinin sırasına daxil etmir. Onlar cinayətin özünün tələyinə yox, yalnız onun hüquqi nəticələrinə, özü də müəyyən dərəcədə təsir göstərə bilər. Fakültativ əlamətlər faktiki olaraq cinayət tərkibinin hər bir elementində özlərinə yer alır, konkret əməlin daha dəqiq müəyyənləşdirilməsinə, cəzanın fərdiləşdirilməsinə kömək göstərir.

Obyektiv cəhətin fakültativ əlamətlərinə nəzər salaq:

Cinayətin obyektiv cəhətinin əlaməti kimi cinayətin edilmə üsulu - köməyi ilə cinayət əməlinin uğurluluğuna nail olunan və ya uğursuzluğuna gətirib çıxaran müəyyən bir qayda, metod, taktiki vasitələr yığıdır. Əməllə qırılmaz surətdə bağlı olaraq və onun tərkib hissəsi kimi çıxış edərək, üsul çox vaxt törədilən əməlin ictimai təhlükəli xarakterinə o dərəcədə əhəmiyyətli təsir göstərir ki, o, əsas və tövsif edilmiş tərkiblərin zəruri elementi kimi bir çox cinayət tərkiblərinə daxil edilir.

Cinayətin törədildiyi məkan konkret cinayətin törədildiyi və qanunda təsvirini tapmış müəyyən yer, ərazidir. O, qanunverici tərəfindən tövsifedici əlamət kimi cinayət hüquq normasına daxil edildiyi halda, törədilən əməlin tövsifinə təsir göstərir.

Cinayətin obyektiv cəhətinin əlaməti kimi cinayətin törədildiyi zaman - ərzində hər hansı bir hərəkətin törədildiyi və ya hadisənin baş verdiyi müddət, dövr, zaman kəsiyi (günün vaxtı, ilin fəslə və s.) deməkdir. İstintaq və məhkəmə orqanları konkret cinayəti səciyyələndirən əlamətləri təsvir edərkən, bütün hallarda cinayətin nə vaxt törədildiyini, nə qədər davam etdiyini, cinayətkar nəticələrin nə zaman baş verdiyini göstərirlər.

Cinayətin törədildiyi şərait - qarşılıqlı təsirdə olan, mövcudluqları şəraitində qəsdin həyata keçirildiyi, əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini artırma və ya azalda bilən obyektiv amillərin cəmidir.

İstifadə edilməklə və ya köməylə cinayətin törədildiyi maddi aləmin əşyaları cinayət törətmənin alət və vasitələri hesab olunur. Təqsirkarın bu və ya digər alət və vasitələrdən istifadə etməsi cinayətkar qəsdin törədilməsini asanlaşdırır və bu səbəbdən də onların mövcudluğu törədilən əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə təsir göstərir.

S.Babayeva qeyd edir ki, cinayətin obyektiv cəhətinin əlamətlərinin müstəqil və müxtəlif mənalara vardır. Qeyd edildiyi kimi, əgər ictimai təhlükəli əməl, ictimai təhlükəli nəticələr və ictimai təhlükəli əməllə ictimai təhlükəli nəticələr arasındakı səbəbli əlaqə istənilən cinayət tərkibinin zəruri əla-mətidirsə, deməli, cinayətin edilmə üsulu, cinayətin törədildiyi zaman, məkan, şərait, cinayət törətmənin alət və vasitələri cinayət tərkibinin fakültativ əlamətlərinə aiddir. Bu fakültativ əlamətlərin zəruri və ya tövsifedici əlamətlər kimi çıxış etdiyi hallarda, onlar cinayət tərkibinin digər əlamətləri ilə birgə törədilmiş əməlin tövsifi üçün hüquqi əsas yaradırlar. [4, s.138]

Qeyd edilən müəlliflər arasında cinayət tərkibinin anlayışı, zəruri və fakültativ əlamətləri ilə bağlı fikir ayrılığı mövcud deyildir. Hər üç müəllifin fikirlərini tədqiq etdikdən sonra obyektiv cəhətin aşağıdakı anlayışını qeyd edə bilərik.

Beləliklə, cinayətin obyektiv cəhəti ictimai təhlükəli əməllə (hərəkət və ya hərəkətsizliklə) səciyyələnən, müəyyən bir üsulla, konkret vasitələrdən və (və ya) alətlərdən istifadə etməklə, konkret məkanda, konkret zaman və konkret şəraitdə törədilmiş, ictimai təhlükəli əməllə səbəbli əlaqədə olan ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsinə gətirib çıxarmış cinayətin zahiri tərəfidir.

Aydındır ki, məhkəmə tərəfindən çıxarılan hökmlərin, qərarların və ya digər məhkəmə aktlarının məcburiliyini təmin etmək məhkəmə orqanlarının fəaliyyəti üçün çox vacibdir.

Sözügedən cinayət əməlinin ictimai təhlükəliliyi bütün dövlət, bələdiyyə və digər orqan və idarələr, kommərsiya və digər təşkilatlar üçün məcburi olan qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının qəsdən icra edilməməsindən ibarətdir.

Hesab edirik ki, sözügedən cinayətin ictimai təhlükəliliyi, əsasən, məhkəmə orqanlarının normal fəaliyyətini təmin edən ictimai münasibətlərə zərər vurmaqdadır.

Bu norma məhkəmə tərəfindən baxılan işlərdə hökmlərin, qərarların və ya digər məhkəmə aktlarının layiqincə icrasını təmin edən cinayət hüquq vasitəsidir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi ilə tarixən daha əvvəl qəbul olunmuş Cinayət Məcəllələrinin oxşar normasından fərqli olaraq, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsi ilə bağlı cinayətlərin subyektlərinin sayı xeyli genişləndirilmiş, hökmlərin, qərarların və digər məhkəmə aktlarının qanuni qüvvəyə minməsindən

sonra icrasının təmin edilməsi yolunda daha effektiv vasitələr tətbiq edilməyə başlanılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmə aktlarının məcburiliyi prinsipi birbaşa Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əksini tapmışdır. Konstitusiyamızın 125-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər. 129-cu maddənin I hissəsinə əsasən məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir. Həmin maddənin II hissəsinə əsasən isə məhkəmə qərarının icra olunmaması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur. Göründüyü kimi Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi öz mənbəsinə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 129-cu maddəsinə gətirir. [1] [2]

Konstitusiyadan əlavə Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinə əsasən, qanuni qüvvəyə minmiş hökm, qərar və digər məhkəmə aktı bütün dövlət və ictimai müəssisələr, idarələr və təşkilatlar, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir. Məhkəmə aktlarının məcburiliyinə dair oxşar tələblər inzibati, mülki prosesual və inzibati prosesual qanunvericilikdə də təsbit edilmişdir.

Qeyd edilən hüquqi aktlarda məhkəmə aktlarının icra edilməməsinə görə məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqi yolu ilə bu müddəaların icrasının təmin edilməsinin zəruriliyindən bəhs edilir. Bu halda məsuliyyətin növü, bir qayda olaraq, göstərilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda göstərilən bütün normativ hüquqi aktlardan heç birində məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsi ilə bağlı hüquqi nəticələri konkret olaraq müəyyən etmir. Həmin hüquqi aktların hər birində sadəcə qeyd edilir ki, məhkəmə aktlarının icra edilməməsi qanunla nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur. Qeyd edilən qanunvericilik aktlarında məhkəmə aktlarının icra edilməməsi nəticəsində yaranan məsuliyyət kimi Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinə göndərici norma kimi müəyyən etmək olardı.

Qeyd etmək ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi vahid deyil, həmin maddə ilə törədilən cinayəti sübut etmək çətinidir və məhkəmə qərarının fərdiliyindən asılıdır. Bu anlayışı daha geniş şəkildə aşağıda qeyd edəcəyik.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinə nəzər saldıqda, bu norma Məcəllədə təsbit edərək qanunvericinin qanunla müəyyən edilmiş qaydada çıxarılan məhkəmə aktlarının ümumi məcburiliyini təmin edən ictimai münasibətləri nəzərdə tutduğunu müəyyən edə bilərik.

Nəzərdən keçirilən cinayət tərkibinin obyektiv əlamətlərinin hüquqi məzmununu başa düşmək üçün vacib olanlardan biri məhkəmə aktlarının siyahısının müəyyən edilməsidir ki, onlara əməl edilməməsi məhz Cinayət Məcəlləsində göstərilən məsuliyyətə səbəb olur. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin hərfi təfsiri zamanı bu mövzuda müxtəlif müzakirələrə səbəb olan mövzuların dairəsi müəyyən edilir.

Belə bir fikir də vardır ki, Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən çıxarılan bütün kateqoriyalı məhkəmə aktlarına aiddir.

Beləliklə, bu cür qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin tərkibi Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən işin mahiyyəti üzrə həll edildiyi qanuni qüvvəyə minmiş hər hansı məhkəmə aktlarının icra edilməməsinə və həmin aktların icra edilməsinə maneə törətməyə görə yaranır. Qeyd edilən məhkəmə aktlarına cinayət işləri, mülki işlər, inzibati işlər, habelə beynəlxalq müqavilələrdə xüsusi olaraq nəzərdə tutulmuş hallarda xarici dövlətlərin məhkəmələrinin, beynəlxalq məhkəmələrin və arbitrajların qərarlarını misal kimi göstərə bilərik.

Təhlil etdiyimiz cinayət təkibində məhkəmə aktı sözü işlədilir. Öncə “akt” sözünün hərfi mənasına nəzər salaq:

“Akt” sözü latın mənşəlidir (actus – hərəkət; actum – sənəd). Bu termin aşağıdakı mənələrdə işlənir: 1) hərəkət, əməl; 2) rəsmi sənəd; 3) dramatik əsərin və ya teatr tamaşasının tamamlanmış hissəsi. Qeyd edilənlərdən fərqli olaraq “Hüquqi akt” anlayışının fərqli şərhı vardır. Müxtəlif növ qanunun, o cümlədən məhkəmə aktının tətbiqi aktı olan “hüquqi akt” anlayışı “tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə, qanunla və ya fərmanla dövlət orqanının səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlər üzrə həmin dövlət orqanı tərəfindən və ya referendum yolu ilə qəbul edilmiş, hamı üçün məcburi davranış qaydalarını əks etdirən, qeyri-müəyyən subyektlər dairəsi üçün və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən formalı rəsmi sənəd” kimi şərh edilir. Lakin məhkəmə aktları ilə hüquqi akt anlayışlarını qarışdırmaq olmaz.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində “qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsini, hökmünü, qəraradını, qərarını və ya əmrini qərəzli olaraq icra etməmə və ya həmin məhkəmə aktlarının icrasına maneçilik törətmə” qeyd edilmişdir. Qeyd edilənlərin hamısı ümumilikdə “məhkəmə aktları” hesab olunur.

Məhkəmə qətnaməsi dedikdə mülki işləri mahiyyəti üzrə həll edən məhkəmə aktları, məhkəmə hökmü dedikdə cinayət işlərini mahiyyəti üzrə həll edən məhkəmə aktları, məhkəmə qərarı dedikdə inzibati işləri mahiyyəti üzrə həll edən konstitusiya və inzibati məhkəmə aktları, habelə xarici məhkəmələrin, beynəlxalq məhkəmələrin və arbitrajın qərarları, əgər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınarsa, onlar başa düşülməlidir.

Onu da qeyd edək ki, iş üzrə icraatın dayandırılması, iddianın baxılmadan saxlanması, iş üzrə icraatın təxirə salınması və s. haqqında bir çox məhkəmə aktlarının (qəraradların) icrasına ehtiyac yoxdur və onların icrası araşdırılan hüquq münasibətlərinin digər subyektlərindən deyil, yalnız məhkəmədən asılıdır. Məsələn, məhkəmə iş üzrə icraatın təxirə salınması ilə bağlı qərarad qəbul edir. Bu qərarad icra edilməsi üçün digər orqanlara (icra və probasiya şöbəsinə) göndərilir. Sadəcə məhkəmənin özü tərəfindən icrası təmin edilir.

Xarici məhkəmələrin, beynəlxalq məhkəmələrin və arbitraj məhkəmələrinin qərarlarına gəlincə, onlar ümumiyyətlə özlüyündə məcburi xarakter daşır. Onlar tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar yalnız məcburi xarakteri Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən müvafiq aktın qəbul edilməsi yolu ilə tanınması və icrası nəticəsində əldə edirlər. Belə qərarların qəbul edilməsi proseduru prosesual qanunvericiliklə müfəssəl şəkildə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi qəbul edildikdə qanunverici orqan əsaslı şəkildə tədqiq edilən cinayəti (306-cı maddəni) dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayətlərə aid etmişdir. Bu onunla izah olunur ki, məhkəmə tərəfindən qəbul edilən aktları icra edilməməsi və ya icra edilməsinə maneəçilik törədilməsi həm fərdin qanuni hüquq və azadlıqlarına zərər vura bilər, həm də dövlət hakimiyyəti qollarından birinin, yəni məhkəmə hakimiyyətinin əsas funksiyalarının həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə real təhlükə yarana bilər.

“Cinayətin obyektiv cəhəti cinayətdən başlayan hadisələrin ardıcıl inkişafı ilə onun xarici tərəfdən baxılan, qanunla qorunan maraqlara ictimai təhlükəli və qanunsuz qəsd prosesidir. Qeyd edirik ki, cinayətin obyektiv cəhəti müəyyən zaman və məkanda baş verən, ictimai təhlükəli əməlin xarici tərəfini əks etdirən, hüquq münasibətləri iştirakçısının müəyyən davranışı ilə səciyyələnən prosesdir. [13, s.235]

Beləliklə, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsinin obyektiv cəhətinin əlamətlərinin əhatə dairəsinin və məzmununun hərtərəfli və ətraflı öyrənilməsi şəxsin hansı hallarda Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb olunduğunu müəyyən etməyə imkan verəcəkdir.

Obyektiv cəhətin əlamətlərinin öyrənilməsi cinayətin qanunvericilik strukturunu təhlil etmədən həyata keçirilə bilməz. Bir çox alimlər vurğulamışdır ki, qanunla qorunan obyektin zərər vurulması hər hansı bir hərəkətlə deyil, yalnız obyektin özünün xassələri ilə müəyyən edilən hərəkətlərlə törədilə bilər. Nəticə etibarilə, tərkibin qanunvericilik xüsusiyyətləri cinayət hüququ vasitələri ilə müdafiəni tələb edən ictimai münasibətlərin xarakteri ilə müəyyən edilir. Cinayətin obyektiv cəhətinin qanunvericilik strukturunu özbaşına deyil, cinayətin xarakteri, ictimai təhlükəlilik dərəcəsi və cinayət hüququnun ona qarşı mübarizə tədbirlərinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla və ondan asılı olaraq müəyyən edilir. [14, s.156]

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin dispozisiyası formal tərkibli cinayətdir. Belə ki, maddənin dispozisiyasında qeyd edilmiş aktlar icra edilmədiyini andan və ya hər hansı bir şəxsin onların icrasına mane olduğu andan qeyd edilən cinayət törədilmiş hesab edilir. Həmin maddədə göstərilən əməllər törədildikdən sonra nəticənin baş verməsinə ehtiyac yoxdur. Tutaq ki, məhkəmə tərəfindən qəbul edilmiş hökm icra edilmir. Bu hökmün icra edilməməsi nəticəsində digər şəxslərə zərərin vurulması maddədə göstərilən cinayət tərkibinin yaranması üçün əhəmiyyətli deyildir. Qeyd edilən hökm icra edilmədiyini və ya icrasına maneçilik törədildiyini andan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində göstərilən cinayət törədilmiş hesab edilir.

Beləliklə, istənilən əməl geniş mənada nəzərdən keçirilən ictimai təhlükəli əməlin nəticələrini nəzərdə tutur və obyektiv cəhətin elementi kimi onlar cinayətlərin yalnız maddi elementlərində əks olunur. Nəticə bütün cinayət əməlləri üçün xasdır, lakin bütün cinayət tərkiblərinin yaranması üçün nəticə əsas deyildir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi mühafizə olunan cinayət obyektinə qeyri-maddi ziyan vurması ilə müəyyən edilir. Maddədə göstərilən hər bir konkret halda onların dərəcəsi, həcmi və məzmunu fərqlidir, buna görə də ictimai təhlükəli nəticələrin hədlərini və vahid məzmununu müəyyən etmək olduqca çətindir. Belə qeyd edə bilərik ki, 306-cı maddədə göstərilən əməllər vətəndaşların və təşkilatların hüquq və qanuni mənafelərinin, mülki, cinayət, cinayət-prosessual və inzibati qanunvericiliyin əsas müddələrinin pozulmasından ibarətdir.

Bundan əlavə, vurğulayırıq ki, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsinin spesifikliyi, bir qayda olaraq, ictimai təhlükəli nəticələr olmadıqda, obyektə zərər vurma mexanizminin xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır, həmin əməllər ilk növbədə qorunan ictimai münasibətlərə qeyri-maddi ziyan vurmaqda ifadə olunur. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi formal tərkibli cinayətdir, həmin maddə cinayət əməlidən sonra baş verən nəticənin yalnız xarakterik əlamətlərini ehtiva edir. Qeyd edilən cinayət tərkibinin yaranması üçün müvafiq məhkəmə aktına əməl etmək öhdəliyinin pozulması vacibdir.

Eyni zamanda, əksər alimlər məhkəmə aktının icra olunmamasının davam etməsinə də diqqət yetirirlər. Cinayət qanuni qüvvəyə minmiş müvafiq məhkəmə aktının qanunla müəyyən edilmiş müddətdə icra edilməməsi ilə başlayır və kifayət qədər uzun müddət ərzində törədilməsi ilə davam edir. Belə ki, cinayət işlərinin tədqiqi göstərir ki, məhkəmə aktlarının icra edilməməsinin davam etdirilməsinin orta müddəti bir ildir. Lakin belə bir yanaşma da mövcuddur ki, sözügedən cinayəti törətmiş şəxsin ictimai təhlükəliliyi məhkəmə aktının icra edilməməsi və ya icrasına mane olmasının bütün dövrü üçün xarakterikdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində göstərilən cinayət tərkibi məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının qəsdən icra edilməməsi, habelə onların icrasına maneə törədilməsi yolu ilə törədilə bilər. Buna görə də, qeyd edilən hərəkətlər iki formada ifadə edilə bilər: qəsdən icra etməmə və maneə törətmə.

Birinci formanı - müvafiq məhkəmə aktlarının qəsdən icra olunmamasını təhlil etməyə başlayaraq qeyd edirik ki, qanunla müəyyən edilmiş qaydada qəbul edilmiş məhkəmə aktında qeyd edilmiş göstərişlərin məna və məzmununa uyğun olaraq, müəyyən edilmiş müddətdə həmin göstərişlərin icra edilməməsi qeyd edilən tərkibi yaradır. Buna əsasən, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsi, onların həyata keçirilməsi üçün zəruri olan hərəkətlərin müəyyən müddət ərzində yerinə yetirilməməsi aiddir.

Qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmə aktının icra edilməməsi forması hərəkətsizliklə ifadə olunur. Hərəkətsizlik normativ nöqtəyi-nəzərdən insanın yerinə yeti-

rə biləcəyi və etməli olduğu həvalə edilmiş vəzifəni yerinə yetirməməsi kimi şərh edilir və insan davranışının passiv variantı kimi qəbul edilir. Fiziki mənada insan özünü çox fəal apara bilər, lakin eyni zamanda o, müəyyən bir öhdəliyi yerinə yetirməmiş, cinayət qanunu ilə müəyyən edilmiş qadağanı pozmuşsa, cinayət-hüquqi hərəkətsizlik yaranır. Üstəlik, bu mövqeyə əsasən, düzgün yerinə yetirilməmiş funksiya da hərəkətsizlik kimi tanınır. Məhz məhkəmə aktının icrası üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməməsində əməlin ictimai təhlükəliliyinin zəruri obyektivləşdirilməsi baş verir. Əgər hərəkətsizlik dedikdə yalnız hərfi mənada hərəkətsizliyi nəzərdə tuturuqsa, onda subyektin fəzada yalnız statik mövqeyi hərəkətsizlik, onun hər hansı bir hərəkəti isə hərəkət kimi tanınmalıdır. Faktiki mənada hərəkətsizliklə, hüquqi mənada hərəkətsizlik fərqli anlayışları özündə ehtiva edir. [16, s.315]

Beləliklə, cinayət hüququnda hərəkətsizlik dedikdə bizim tərəfimizdən fiziki deyil, hüquqi mənada hərəkətsizlik başa düşülür və bu hərəkətsizlik niyyətin həyata keçirilməsi üçün müəyyən hərəkətləri istisna etmir. Belə hərəkətsizliyə misal olaraq məhkəmə aktının icrası üçün müəyyən hərəkəti etməkdən yazılı imtınanı misal göstərmək olar.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi yalnız məhkəmə aktlarının qərəzli şəkildə icra edilməməsinə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutur. Nəticə etibarilə, burada qərəzli olmaq tərkibin kompozisiyanın məcburi konstruktiv elementi kimi xarakterizə edilir.

Beləliklə, “qərəzli” anlayışı qiymətləndirici xüsusiyyətə malikdir, tərkibin tədqiq edilməsi prosesində ümumi mənə və məzmunun aydınlaşdırılmasını tələb edir. “Qərəz” sözünün mənasına qayıdaraq onun “pis niyyətlərlə edilmiş, şüurlu vicdansız, pis bir şeydə kök salmış” kimi mənalar verdiyini qeyd edə bilərik. Müvafiq olaraq, qərəzliliyin qrammatik konstruksiyası insanın qəsdən və pis niyyətlə müəyyən hərəkətləri etməkdən çəkdiyini (hərəkətsizlik) və ya hər hansı bir hərəkəti (hərəkət) etdiyini göstərir.

Obyektiv cəhəti şərh edən rusiyalı hüquqşünas alim V.V.Demidov şəxsin məhkəmə qərarının icra etməkdən imtina etməsini qəsdən icra etməmə kimi başa düşməyi təklif edir. Lakin tədqiqatçı məhkəmə qərarının icra etməkdən imtınanın hansı formada edilməsini müəyyən etmir.

Digər alimlər hesab edirlər ki, qərəzlilik təqsirkarın məhkəmə və ya icraçı tərəfindən yazılı xəbərdarlıq aldıqdan sonra məhkəmə hökmünü, məhkəmə qərarını və ya digər məhkəmə aktını yerinə yetirməməsini özündə ehtiva edir.

Aydındır ki, hüquqşünaslar Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş “qərəzli olaraq icra etməmə” haqqında ümumi bir anlayışa gəlməyiblər. Tədqiq olunan qərəzlilik ifadəsinin mənasını aydınlaşdırmaq üçün bəzi məhkəmə aktlarının qəsdən icra olunmaması nümunələrinə nəzər salmaq zəruri görünür. Bununla əlaqədar olaraq konkret hökmlərə müraciət etmək yerində olardı.

İstənilən hökmün əsas məzmunu təqsirkarın cəzalandırılmasıdır. Hər bir cəzanın icra edilməməsində qərəzlilik fərqli məqsədlərdə özünü göstərə bilər. Məsələn, müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan

məhrum etmə cəzasının icra edilməməsinin qərəzlilik əlaməti şərh edilərkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır.

Belə ki, müəyyən vəzifə tutma və müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəzasının qərəzli olaraq icra olunmaması onunla bağlı hökmü aldıqdan sonra icra üzrə səlahiyyətli şəxsin öz öhdəliklərini yerinə yetirməməsindən ibarətdir.

İslah işləri təyin edilməsi haqqında hökmün icrasını nəzərə alaraq bildiririk ki, onun məzmununa məhkumun əmək haqqından dövlət nəfinə müəyyən məbləğlər tutularaq ödənilməsindən ibarətdir.

Eyni zamanda, islah işləri üzrə məhkəmə hökmünü icra etməyən şəxsin hərəkətlərində qərəzlilik əlamətinin olub-olmaması barədə qərar qəbul edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, bu hökmün icrasının mahiyyəti istehsalatda və ya hər hansı təşkilatın, qurumun, orqanın fəaliyyətindədir. Əgər təşkilatın və ya qurumun islah işləri növündə cəzanın icra edilməsi üçün şəraiti, habelə vəsaiti varsa və onu icra etmərsə, bu qərəzli olaraq icra etməmə kimi qiymətləndirilir. Lakinn xüsusi olaraq qeyd edək ki, cəzanın çəkilməsi ilə bağlı hallar barədə icra orqanına məlumat verilməməsi məhkəmənin hökmünün qərəzli olaraq icra edilməməsi kimi qiymətləndirilə bilməz.

Bundan əlavə, biz hesab edirik ki, məhkəmə aktının icra edilməməsinin qərəzliliyi şəxsin məhkəmə aktını icra etmək üçün real imkana malik olduğu halda onu icra etməməsi deməkdir. Onu da qeyd edək ki, əgər bir şəxs məhkəmə aktının icrası üçün müəyyən səylər göstəribsə, məhkəmə aktını icra edilməməsi ilə bağlı qərəzlilikdən söhbət gedə bilməz. Bununla belə, hüquqşünas A.P.Çirkovun fikrincə, məhkəmə aktının “cəzanın həcminə açıq şəkildə qeyri-mütənasib” icra edildiyi hallar da mövcuddur. Bu zaman söhbət mülki icraatda və kommərsiya məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş qətnamələrinin icrasından gedir. Müəllif hesab edir ki, belə şəxslər Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş maddə ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidir. [17, s.296]

Fikrimizcə, subyekt məhkəmə aktının icrası üçün adekvat hərəkətlər etdikdə həmin aktların icra edilməməsi qərəzli hesab edilə bilməz. Bundan əlavə, məhkəmə aktlarını “yarımçıq” icra edən şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin zəruri olduğunu düşünsək, o zaman məhkəmə aktının icrasının “proporsional” və ya “qeyri-mütənasib” həyata keçirildiyini müəyyən etmək kifayət qədər çətin olacaq.

Qeyd edək ki, qərəzlilik təkə obyektiv deyil, həm də subyektiv komponentə malikdir. Bu komponent məhkəmə aktlarının şüurlu şəkildə icra edilməməsində ifadə olunan subyektin psixi münasibətində özünü göstərir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, səlahiyyətli orqanın yazılı xəbərdarlığından sonra şəxs onun icrası üçün zəruri hərəkətləri müəyyən edilmiş müddətdə yerinə yetirmədikdə, məhkəmə aktının icra edilməməsi cinayəti törədilmiş hesab olunur və həmin əməllərdə qərəzlilik özünü göstərir.

Tədqiqatçıların arasında qeyd edilən məsələ ilə bağlı problemlərin həllinin mümkün yolları haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur.

Belə ki, E.A.Dubynin, K.K.İvantsov məhkəmə aktı qanuni qüvvəyə mindikdən sonra hansı müddət ərzində həmin məhkəmə aktının icra edilməməsinin cinayət tərkibi yaratdığını müəyyən etməyi təklif edirlər. L.L.Kruglikov, N.G.Popov məhkəmə aktlarının icra müddətini - icra icraatının başladığı gündən 2 ay müddətində müəyyən etməyi təklif edirlər.

Fikrimizcə, bütün növ məhkəmə aktlarında onların icrası üçün konkret müddət göstərməlidir. Həmin müddətə ona əməl edilmədikdə şəxs Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidir.

Lakin qeyd edək ki, hər bir məhkəmə aktının öz məzmunu var. Məsələn, işə bərpa olunma dərhal icra edilməli, müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəzası isə məhkumun işlədiyi təşkilata müvafiq icra sənədi göndərildikdən sonra icra edilməlidir.

E.A.Dubinin və K.K.İvantsovun təklif etdiyi başqa bir yanaşma isə qərəzliliyin başqa sözlə ifadə edilməsidir. Onlar qeyd edirlər ki, Cinayət Məcəlləsində qeyd olunan “qərəzlilik” ifadəsini “üzrlü səbəb olmadan icra etməmək” ifadəsi ilə əvəz etmək daha uğurlu olar. Biz isə qeyd edirik ki, ümumilikdə “üzrlü səbəblər” anlayışı normanın tətbiqi prosesində çox yanlış mənalarda şərh edilə bilər və bu məhkəmə aktlarının icra edilməsində sahəsində səlahiyyətli şəxslərin fəaliyyətini daha da qarışıq vəziyyətə gətirib çıxara bilər.

Tədqiq edilən cinayətin törədilməsinin ikinci forması məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icrasına mane olmaqda ifadə edilir. “Mane olmaq” ifadəsinin əsasını “qarşısını almaq” feli təşkil edir. Göstərilən felin mənası “maneə yaratmaq, bir şeyin qarşısını almaq”da ifadə olunur. [18, s.149]

Məhkəmə aktının icrasına mane olmaq dedikdə onun icrasına maneələr yaranan hərəkət və ya hərəkətsizlik başa düşülməlidir.

Bununla belə, əksər tədqiqatçılar hesab edirlər ki, məhkəmə aktının icrasına mane olmaq yalnız hərəkətlə həyata keçirilə bilər. Hüquqşünas D.A.Xarkovski hesab edir ki, maneçilik dedikdə qanunda göstərilən şəxslərin hökmlərin icrasına müxtəlif növ maneələr yaratmağa və ya məhkəmə aktlarının icrasını qeyri-mümkün etməyə yönəlmiş hər hansı hərəkətlər başa düşülməlidir. Eyni zamanda, onun fikrincə, maneçilik məhkəmə aktının icrasına maneələr yaratmaqdan ibarət aktiv hərəkətdir.

Eyni zamanda qeyd edirik ki, məhkəmə aktlarının icrasına maneçilik əsasən maneələr yaradılması yolu ilə törədilir. Belə ki, məhkəmə aktları icra edilmədikdə cinayətin subyektinin öz hərəkətsizliyi ilə məhkəmə aktının icrası prosesini uzadır, maneə törədildikdə isə təqsirkarın hərəkətləri/hərəkətsizliyi hökmün icrasına əhəmiyyətli maneələr yaradır.

Məhkəmə və təhqiqat təcrübəsinin təhlili bizə mane olmağın əsas yollarını müəyyən etməyə imkan verir. Məhkəmə aktlarının icrasına səlahiyyətli şəxslərin fəaliyyətinə müdaxilənin yaradılması, likvid əmlakın özgəninkiləşdirilməsi və pul vəsaitlərinin xərclənməsi, məhkəmə aktının icrası üçün zəruri olan sənədlərin, məlumatların və s. gizlədilməsi, təqsirkar şəxs tərəfindən tabeliyində olanlar üçün məcburi göstərişlərin verilməsi, məhkəmə aktında olan göstərişlərin icrasını

qadağan edən göstərişlər verməsi, işçinin eyni funksional vəzifələrini saxlamaqla, məhkəmənin hökmü ilə şəxsin tuta bilmədiyi vəzifənin adının dəyişdirilməsi və s. kimi hərəkətlər maneə törətməyə misal kimi göstərilə bilər. Bundan əlavə, maneçilik məhkəmə aktının icrasını çətinləşdirməyə və ya ona maneçilik törətməyə yönəlmiş hər hansı digər hərəkətlər etməklə də həyata keçirilə bilər.

Belə ki, maneə əlaməti ictimai təhlükəli hesab edilən əməli kvalifikasiya edərkən heç də həmişə hüquqi cəhətdən düzgün cinayət-hüquqi qiymət almır.

Bu paragrafda qeyd edilənləri ümumiləşdirərək, ilk növbədə qeyd edirik ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının qəsdən icra edilməməsi şəklində və ya onların icrasına mane olmaq şəklində həyata keçirilə bilər. Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının qəsdən icra edilməməsi və icrasına mane olması ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirilməməlidir. Bu formaların müəyyən müstəqilliyinə baxmayaraq, onlar sıx sistemli qarşılıqlı əlaqədədirlər.

Məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsi qanunla müəyyən edilmiş müəyyən müddətdə icrası üçün zəruri olan hərəkətlərin edilməməsidir. Məhkəmə aktının icra edilməməsinin mahiyyəti hərəkətsizlikdə ifadə olunur. Eyni zamanda, hərəkətsizlik cinayət-hüquqi mənada şərh edilir və tənzimləmə baxımından səlahiyyətli şəxsə həvalə edilmiş vəzifənin, funksiyanın yerinə yetirilməməsindən ibarətdir. İcra öhdəliyindən yayınma yolları fərqli ola bilər və niyyətin həyata keçirilməsi üçün digər hərəkətləri istisna etmir.

Biz hesab edirik ki, maneə həm hərəkət formasında, həm də hərəkətsizlik formasında həyata keçirilə bilər. Nəticə etibarilə, icraya maneçilik təqsirkar şəxsin məhkəmə aktının icrasına əhəmiyyətli, bəzən aşılmaz maneələr yaradan hərəkətləri və ya hərəkətsizliyidir. Eyni zamanda, maneçilik əlaməti, maddənin dispozisiyasının konstruktiv xüsusiyyətləri və bu formaların bir-birindən asılılığı ilə əlaqəli olan ictimai təhlükəli hesab edilən əməlin kvalifikasiyası zamanı heç də həmişə hüquqi cəhətdən düzgün cinayət-hüquqi qiymət almır.

Qeyd edilənləri nəzərə aldıqda tədqiq edilən ictimai təhlükəli əməlin icra edilməməsinin “qərəzliliyinin” məzmununun açıqlanması ilə bağlı hər hansısa bir çətinlik yaranmayacaqdır. Öz növbəsində, maddənin mətnində bu konsepsiyanın mahiyyətinin aydın tərfi dispozisiyanın daha dolğun başa düşülməsinə kömək edəcəkdir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, hakimiyyət nümayəndəsinin, dövlət qulluqçusunun, yerli özünüidarə orqanının əməkdaşının, habelə dövlət və ya bələdiyyə orqanının, kommersiya və ya digər təşkilatın əməkdaşı tərəfindən məhkəmə hökmünü, məhkəmə qərarını və ya digər məhkəmə aktını onun real imkanı olduğu halda qəsdən icra etməməsi və ya hər hansı yolla onun icrasına mane olması qanunla müəyyən edilmiş qaydada cəzalandırılır.

İstinadlar:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası// <https://e-qanun.az/framework/897>

2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi// <https://e-qanun.az/framework/46947>
3. Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsi// <https://e-qanun.az/framework/46951>
4. Babayeva S.M. Cinayət hüququ: ümumi hissə: dərs vəsaiti, Bakı, Elm və təhsil, 2018, 550 s.
5. Ağayev İ.B. Cinayət tərkibi: Dərs vəsaiti, Bakı: Təhsil, 2005, 496 s.
6. Vəliyev S.Ə. Cinayət hüququnda cəza və cəza təyin etmə. Bakı: Elm, 2004, 407 s.
7. Səməndərov F.Y. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2014, 1087 s.
8. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ ümumi hissə. Dərslük. Bakı: Digesta, 2007, 698 s.
9. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququnda cəza problemi. Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 2009, 286 s.
10. Оленьчева, Анастасия Николаевна, неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации, Москва, 2011, 214 с.
11. И.В.Широков, особенности реализации прав потерпевшего при осуществлении уголовного судопроизводства в особом порядке, Москва, 2022, 204 с.
12. Малов, Владимир Николаевич, Преступления против исполнения судебных решений: уголовно-правовые и криминологические аспекты, Москва, 2010, 186 с.
13. А.А.Сасин, Неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта как преступление против правосудия, Москва, 2011, 225 с
14. А.Н.Попов, Л.А.Зимирева, П.В.Федышина, объективная сторона состава преступления, Санкт-Петербург 2015, 65 с.
15. H.L.A. Hart. Acts of will and responsibility in punishment and responsibility 100 Publisher: Cary: Oxford Scholarship Online, 2014, 156 p.
16. F.K.Khudaykulov, Signs Of The Objective Side Of Crime In The Theory Of Criminal Law Belonging To The Romano-Germanic Legal Family: Theoretical And Practical Problems, The American Journal of Political Science Law and Criminology, 2021, 68 p.
17. Ram Singh, Objective and Subjective Elements of Criminal Law <https://ru.scribd.com/document/518643419/Objective-and-Subjective-Elements-of-Criminal-Law>
18. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>
19. <https://5geo.ru/en/obektivnaya-storona-prestupleniya-v-ugolovnom-prave-ponyatie-i-priznaki/>

THE OBJECTIVE ASPECT OF THE CRIME OF NON-EXECUTION OF JUDICIAL ACTS

Ulvi Asadullayev *

Abstract

The objective aspect of the crime is the external aspect of a socially dangerous plot that takes place at a certain time and place, under certain conditions, and damages the existing social relations. The objective aspect of the crime is one of the signs that make the crime concrete. The objective aspect characterizes the subject's socially dangerous act, the damage caused. Among the more prominent external signs of the objective aspect of the crime, the law included only the concepts of "action" and "inaction" in all cases. Action is an active form of human behavior, and inaction is a passive form. The objective aspect of the crime also includes the socially dangerous result, the causal relationship between the act and the result, time, place, methods of committing

* Ph.D Candidate, Baku State University

the crime, the circumstances in which it occurred, and the tools and means used in the commission of the act.

The article lists the objective signs of the crime of non-execution of a court sentence, decision, order, and other act, and the definition and types of all elements of the objective aspect are mentioned. By the objective aspect, it is intended to carry out certain actions in order to achieve the goal set by the subject by actively interfering with the course of events and manifestations in the external world. Since movement and inactivity are present in all crimes, it is considered a necessary sign of the objective aspect of the crime. The method, time, place, consequences of the crime, the damage caused as a result of the crime, and the causal relationship between the damage and the criminal act are not in all crimes, so they are considered optional signs of the objective aspect.

These mentioned signs help to solve the crime of non-execution of the court sentence, decision, order and other act and to punish the criminals.

Keywords: *court verdict, court decision, decree, court order, Criminal Code, punishment, criminal composition.*

ОБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА ПРЕСТУПЛЕНИЯ НЕИСПОЛНЕНИЯ СУДЕБНЫХ АКТОВ

Улви Асадуллаев*

Резюме

Объективная сторона преступления есть внешняя сторона общественно опасного заговора, совершающегося в определенное время и в определенном месте, при определенных условиях и наносящего ущерб сложившимся общественным отношениям. Объективная сторона преступления является одним из признаков, конкретизирующих преступление. Объективный аспект характеризует общественно опасное деяние субъекта, причиненный ущерб. К числу наиболее заметных внешних признаков объективной стороны преступления закон во всех случаях включал лишь понятия «действие» и «бездействие». К объективной стороне преступления относятся также общественно опасный результат, причинно-следственная связь между деянием и результатом, время, место, способы совершения преступления, обстоятельства, при которых оно произошло, орудия и средства, использованные при совершении. акта.

В статье перечислены объективные признаки преступления неисполнения судебного приговора, решения, постановления и иного действия, а также указаны определение и виды всех элементов объективной стороны. Под объективным аспектом подразумевается осуществление определенных действий для достижения поставленной субъектом цели путем активного вмешательства в ход событий и проявлений во внешнем мире. Поскольку движение и бездействие присутствуют во всех преступлениях, это считается необходимым признаком объективной стороны преступления. Способ, время, место, последствия преступления, вред, причиненный в результате преступления, причинно-следственная связь между вредом и преступным деянием есть не во всех преступлениях, поэтому они считаются факультативными признаками объективной стороны.

Ключевые слова: *приговор суда, решение суда, постановление, судебный приказ, Уголовный кодекс, наказание, состав преступления.*

* Докторант Бакинского государственного университета